

НАЛЕЖНА ПРАВОВА ПРОЦЕДУРА ЯК ЗАГАЛЬНОВИЗНАНИЙ СТАНДАРТ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ

В. В. Городовенко,
кандидат юридичних наук,
голова Апеляційного суду
Запорізької області

Дослідження поняття й системи принципів судової влади вимагає з'ясувати питання їх походження. Які причини дають нам підстави відносити певні правові норми і приписи до визначальних, таких, що виконують базисну функцію для побудови судової системи і моделі судового провадження? Аналіз наукової літератури свідчить, що принципи судової влади набули цього статусу в процесі тривалої історичної еволюції [18, 123; 22, 344]. Деякі з них на момент свого офіційного визнання з боку держави мали революційний характер і визначали подальший розвиток правового регулювання процесуального законодавства. У ХХ ст. ці базисні положення отримали визнання з боку міжнародного співтовариства і були закріплені у численних міжнародних конвенціях і угодах універсального і регіонального характеру. Отже, при вивченні витоків формування принципів судової влади слід насамперед проаналізувати англосаксонську концепцію «належної правової процедури» і європейські стандарти справедливого судового розгляду. Іноді поняття «належне» і «справедливе» судочинство використовують як синоніми, що є обґрунтованим, зважаючи на зміст вказаних понять.

Як відзначає Н. Ю. Сакара, в англосаксонській і континентальній правових системах права існують різні визначення належної процедури і справедливого судового розгляду. Тлумачення цих понять здійснюють вищі судові органи. Незважаючи на важливість законодавчої регламентації змісту належних (справедливих) судових процедур, їх загальні принципи не визначаються у національних законодавствах. Водночас існують посилання на ці концепції у міжнародних конвенціях і конституційних нормах держав [27, 123].

У західній правовій літературі належну правову процедуру (від англ. — *due process of law*) розуміють як застосування права органами правосуддя (судами) відповідно до встановлених і санкціонованих державою юридичних принципів і процедур для гарантування і захисту конституційних та індивідуальних прав людини і громадянина, у тому числі й юридичної особи. Слід мати на увазі, що під правом у західній юриспруденції розуміють не тільки писані норми позитивного законодавства, а й неписані норми та принципи, які визнаються судами та закріплюються судовою практикою [1; 9, 532–545].

Концепція належної судової процедури походить з Англії, де від самого початку виникнення вона сприймалася англійськими суддями як еквівалент природного права. Уперше вона була викладена у Великій хартії вольностей (*Magna Charta Libertatum*) 1215 р. — конституційному договорі, який король Англії Джон уклав з привілейованими баронами та представниками церкви. У цьому документі вперше в історії людства закріплювалися конституційні права та свободи, а також їх юридичні гарантії. Приміром, у ст. 39 цього документа зазначалося: «Жодна вільна людина не буде заарештована та кинута у в'язницю, вигнана та страчена, не буде засуджена інакше як законним судом рівних йому та на основі права країни» [23, 28; 30, 32].

Перші хартії вільних міст Італії та інших європейських країн також були спрямовані переважно проти королівського свавілля, зокрема

Автор досліджує становлення принципів судової влади шляхом аналізу історичних і правових передумов їх виникнення. Розглядається сутність і зміст англосаксонської концепції належної правової процедури і європейського стандарту справедливого судового розгляду.

Ключові слова: принципи судової влади, належна правова процедура, стандарти справедливого судового розгляду, принцип пропорційності

проти незаконного ув'язнення на невизначений строк. Результати перемоги в боротьбі з королівським свавіллям закріплювались у відповідних юридичних документах, класичним прикладом яких є Habeas Corpus Акт, ухвалений у Великій Британії 1679 р. [5, 35–47].

Англійський ідеолог лібералізму Дж. Локк у своєму творі «Два трактати про правління» зазначив, що люди створюють державу для охорони життя, свободи та власності, тому держава не може свавільно позбавити або обмежити ці права, а тільки у судовому порядку та згідно з принципом справедливості [17, 72–74].

Концепція належної правової процедури, зважаючи на її виняткову важливість, закріплюється у п'ятій та чотирнадцятій поправках до Конституції США 1787 р., які передбачають: «ніхто не повинен притягуватися до відповідальності за кримінально караний злочин інакше, як за поданням або обвинувальним висновком Великого журі <...>; ніхто не повинен двічі піддаватися загрози порушення його тілесної недоторканності або позбавлення життя за один і той самий злочин; жодна особа не повинна бути примушена бути свідком проти самої себе в будь-якій кримінальній справі; жодна особа не може бути позбавлена життя, свободи або власності без належної правової процедури; <...>; жоден штат не може позбавити будь-яку особу життя, свободи або власності без належної правової процедури або відмовити будь-якій особі в рівному захисті законів в межах своєї юрисдикції» [14, 498]. Аналогічні положення містить ст. 7 Французької декларації прав людини та громадянина 1789 р.: «Ніхто не може бути обвинувачений, затриманий або ув'язнений інакше як у випадках, передбачених законом, та у визначених формах» [14, 273].

Пізніше суди штатів та Верховний Суд США розвинули концепцію належної правової процедури, включивши до неї такі елементи: (а) спір між сторонами повинен розглядатися лише тим судом, який має на це юрисдикцію; (б) правило належного слухання і сповіщення, яке полягає в такому: відповідач має бути належним чином повідомлений про порушену проти нього справу та йому має бути надана можливість бути заслуханим у належний час і належним способом залежно від характеру справи. Повідомлення має бути вчасним, тобто таким, що дає можливість відповідачеві підготуватися до розгляду його справи та надати необхідні докази [10, 222]; (в) відкрите судово слухання; (г) незалежність та неупередженість суду; (д) право скористатися послугами адвоката; (е) право заперечувати або проводити перехресне опитування свідків, якщо достовірність їх свідчень є під сумнівом; (є) право на винесення рішення, що ґрунтується виключно на встановлених у процесі слухання справи доказах; (д) право на отримання повного протоколу слухання, включаючи протоколи виступів свідків

та інших поданих до слухання показань [6, 200–215]. У кримінальному процесі судова практика доповнила конституційні приписи належної правової процедури такими елементами: (а) гарантією від необґрунтованих обшуків, арештів, вилучень та у цьому зв'язку – від використання у процесі судового розгляду доказів, що отримані незаконним шляхом; (б) правилом про тягар доведення, в силу якого обвинувачений не повинен доводити свою невинуватість, оскільки обов'язок щодо доведення його вини цілком покладається на обвинувача; (в) правом на швидкий та справедливий суд; (г) правом знати зміст та підстави обвинувачення, мати очну ставку зі свідками обвинувачення та користуватися послугами захисника; (д) заборона жорстоких та незвичних покарань [7, 246].

Як бачимо, Конституція США розширила сферу дії концепції належної правової процедури, під якою розуміють уже не тільки конституційні гарантії процесуальних прав фізичної особи при позбавленні життя (смертна кара) та свободи (попереднє ув'язнення та ув'язнення як міра кримінального покарання), а й процесуальні права юридичної та фізичної особи при позбавленні власності, під якою розуміють не тільки нерухоме майно, рухомі речі, а й штраф, що накладається державними органами за порушення законів, звільнення з державних підприємств та установ, скасування державної допомоги певним категоріям населення, субсидій, талонів на їжу тощо [6, 143].

Конституційне положення про належну правову процедуру гарантує право особи, яка зазнає фізичної, матеріальної та моральної шкоди від держави, на звернення до суду відповідної юрисдикції для захисту свого права на життя, свободу та власність, а також для захисту будь-якого іншого права, гарантованого законодавством. Воно додатково включає право бути заслуханим у судовому засіданні, а також право на подання доказів існування юридичних фактів, які стосуються зазначеного права особи. Право особи бути заслуханою у суді, коли вона позбавляється таких життєво важливих цінностей, як життя, свобода та власність, англійські судді називали природною справедливістю (*natural justice*), під якою також розуміються гарантії процесуальних прав особи, зокрема гласність та змагальність у судовому процесі, конституційні гарантії щодо судового захисту будь-якого порушеного права особи та гарантія права на судово оскарження дій адміністративних органів [22, 37–42; 29, 173–175]. Англійська концепція природної справедливості дістала своє відображення у доктрині процесуальної належної правової процедури в конституційному праві США та Канади.

Пізніше природна справедливість стала основою права на справедливий судовий розгляд, що закріплюється у відповідних конституційних та

міжнародних документах (див., наприклад, ст. 7 Канадської хартії прав та свобод 1982 р., де згадується про «основні принципи здійснення правосуддя»). Першим міжнародним актом, який закріпив право на справедливий суд, стала Загальна декларація прав людини. Стаття 8 цього документа встановлює, що кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом. Відповідно до ст. 10 Декларації кожна людина, для визначення її прав і обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення, має право, на основі повної рівності, на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом [12].

Надалі ця конструкція була розвинена у ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права 1966 р., згідно з якою кожен має право при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, пред'явленого йому, або при визначенні його права та обов'язків у будь-якому цивільному процесі на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону. Для забезпечення реалізації права на судовий захист Пакт передбачає низку гарантій: (а) рівність усіх перед судами і трибуналами (п. 1 ст. 14); (б) обов'язок кожної держави-учасниці забезпечити будь-якій особі, права і свободи якої порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть якщо порушення було допущено особами, які діяли в офіційному статусі (п. 3а ст. 2); (в) обов'язок кожної особи-учасниці забезпечити застосування компетентними органами влади відповідних засобів правового захисту (п. 3с ст. 2); (г) право особи на виправлення судових помилок (п. 6 ст. 14) [19].

Основою європейського стандарту концепції природної справедливості (процесуальної належної правової процедури) є право на справедливий судовий розгляд, що передбачено п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Проголошується, що кожна людина при визначенні її громадянських прав та обов'язків або при висуненні проти неї будь-якого кримінального обвинувачення має право на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, створеним згідно із законом. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть не допускатися в зал засідань протягом усього судового розгляду або якоїсь його частини в інтересах збереження моралі, громадського порядку або національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін чи в разі крайньої необхідності, якщо, на

думку суду, в особливих випадках публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя [13].

Логічним практичним наслідком реалізації конституційних вимог до держави, її органів та посадових осіб, які мають діяти щодо фізичної та юридичної особи виключно на правових підставах та згідно з правом, а також у відповідній правовій формі для належної гарантії та захисту її прав, є еволюція судової гілки влади, перетворення судів на органи судової влади. Адже у тих країнах, де концепція належної правової процедури має практичне значення, суд стає єдиним місцем остаточної перевірки правильності дотримання таких процедур та останнім арбітром у конкретній справі для вирішення спору між державою та індивідом. Тому, у вузькому сенсі, цій концепції відповідає частина процесуального права країни, яка забезпечує реалізацію та захист прав індивіда.

Конституційні положення, які гарантують процесуальні права особи при позбавленні її права на життя, свободу та власність, входять до концепції процесуальної належної правової процедури. Конституція України гарантує, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом, і забезпечує кожному право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ст. 55 Конституції України). В інших статтях Основного Закону міститься широкий перелік прав особи у кримінальному процесі (ст.ст. 29, 59, 61, 62, 63 Конституції України) [16].

Ще одним важливим компонентом належної судової процедури є підстави і процедура обмеження прав людини. У конституційному праві англосаксонських країн, зокрема США та Канади, цей компонент відповідає концепції справедливості як пропорційності засобів захисту конституційних прав та свобод. В англо-американській юридичній літературі відзначається, що матеріальна належна правова процедура віддзеркалює один простий, але далекосяжний принцип — держава не може бути свавільною. Ця ідея має реальне практичне застосування, яке полягає у тому, що державні посадові особи повинні захищати публічні, а не власні інтереси під впливом індивідуальної мотивації своїх вчинків, тому має бути раціональне, або розумне, співвідношення між цілями та засобами їх досягнення [18, 123].

Концепція матеріальної належної правової процедури трансформується у конституційне право країн континентальної Європи у вигляді принципу пропорційності. Так, у Німеччині принцип пропорційності використовується Конституційним судом ФРН для визначення відповідності законодавства та інших державних правових актів конституційним нормам, цінностям та

принципам. Цей принцип є суддівським критерієм визначення відповідності (пропорційності) обраних засобів поставленим легітимним цілям [20, 24]. У застосуванні принципу пропорційності у ФРН можна відзначити три ключові моменти: 1) засоби, які обираються законодавцем у нормативному акті, оптимально слугують досягненню легітимної мети; 2) обрані засоби мінімально обмежують гарантовані конституційні права та цінності; 3) вказані засоби розумно та адекватно співвідносяться з переслідуваними цілями [4, 237; 2, 56].

Європейський суд з прав людини також визнає принцип пропорційності, визнає і тлумачить положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. щодо правових обмежень. Відповідно до п. 2 ст. 10 Конвенції здійснення права на вільне вираження поглядів може бути предметом таких формальностей, умов, обмежень або покарання, які встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням або злочинам, для захисту здоров'я і моралі, репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [13]. Отже, загальними умовами обмеження прав особи за логікою Конвенції є законність і необхідність у демократичному суспільстві, яка визначається виходячи із співвідношення прав окремої особи й інтересів усього суспільства.

Європейський суд з прав людини розвинув ці положення, вказавши, що «обмеження прав і свобод, які гарантуються Конвенцією, мають бути «пропорційні легітимній меті, яка переслідується цими обмеженнями», а також «між засобами, що обираються, легітимною метою та встановленням відповідних обмежень має існувати розумне пропорційне співвідношення», оскільки «в основі всієї Конвенції лежить пошук справедливого балансу між загальними інтересами суспільства і вимогами щодо захисту основних прав індивіда». Європейський суд не тільки контролює здійснення органами державної влади країн, що підписали Конвенцію, своїх повноважень на предмет розумності, обережності та чесності, а й вимагає, щоб рішення цих державних органів ґрунтувалися «на належному сприйнятті відповідних фактів», а державне втручання було розумно необхідне для досягнення переслідуваної легітимної мети [11, 245–248].

З рішення у справі Вінтерверп проти Нідерландів (1979 р.) випливає, що термін Конвенції «згідно із законом» відсилає, власне, до внутрішньодержавного права, а необхідність дотримання належної цьому праву процедури Конвенція вважає обов'язковим. Але при цьому Суд зауважує, що саме внутрішньодержавне право має відпові-

дати Конвенції, включаючи встановлені або ті загальні принципи, що розуміються. В основі терміна «згідно з законом» лежить поняття справедливої та належної процедури і вимога, щоб будь-яка міра, яка позбавляє людину свободи, призначалася та виконувалася відповідним органом та не була свавільною [8].

З метою запобігання свавільним законам, на думку Суду, необхідно дотримуватися двох основних вимог: (1) закон має бути загальнодоступним, щоб громадянин знав: саме до цих конкретних дій та обставин застосовується саме цей закон; (2) норма не є нормою закону, доки вона не сформульована достатньо чітко, щоб громадянин згідно з нею міг регулювати свою поведінку, а у разі надання йому кваліфікованої консультації – розумно передбачити наслідки, до яких призведе певна його дія [11, 245–248].

Європейський суд з прав людини при вирішенні питання про збалансованість інтересів людини з інтересами суспільства виходить із засад справедливості. На думку Суду, з'ясовуючи, чи існує позитивне зобов'язання держави стосовно людини, належить врахувати справедливий баланс, який має бути встановлений між інтересами всього суспільства й інтересами окремої людини [23; 28].

При тлумаченні терміна Конвенції «обмеження, необхідні у демократичному суспільстві», слід врахувати позицію Європейського суду, який вважає, що там, де втручання держави виправдане нагальною суспільною необхідністю, якщо при цьому воно є пропорційним поставленій легітимній меті, пояснення для виправдання цих дій, що надаються представниками держави, мають стосуватися цієї необхідності та бути суттєвими [11, 243].

Дотримання принципу пропорційності є обов'язковим для України при визначенні змісту обмежень «згідно з законом» конституційних прав, перелічених у ст.ст. 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 39, 41, 42, 43, 44, 47, 54 Конституції України, відповідно до інтересів національної безпеки та охорони громадського порядку, здоров'я та моральності населення, захисту прав та свобод інших людей тощо [16, 199]. Такий висновок ґрунтується на визнанні обов'язковою юрисдикції Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції, для України, тобто для всіх державних та муніципальних органів, фізичних та юридичних осіб. Тому принцип пропорційності є обов'язковим для українських судів при визначенні змісту обмежень «згідно з законом» на ці права відповідно до суспільних інтересів [32].

Принцип пропорційності дістав своє відображення у попередніх проектах Конституції України, зокрема у ст. 59 проекту Конституції України в редакції від 26 жовтня 1993 р.: «Конституційні права і свободи особи не можуть бути обмежені,

крім випадків, передбачених цією Конституцією і прийнятими на її основі законами, з метою захисту прав і свобод інших осіб, охорони здоров'я та громадської безпеки. Такі обмеження мають бути мінімальними і відповідати засадам демократичної держави» [15, 279].

У висновку Венеціанської комісії «За демократію через право» щодо Конституції України 1996 р. окремо зазначається, що «разом із загальними положеннями про можливі обмеження прав людини у попередньому варіанті частини першої статті 64 вилучено і принцип пропорційності, передбачений у частині другій тієї самої статті. Оскільки багато обмежень, передбачених окремими статтями Конституції – наприклад, обмеження свободи думки та слова, передбачені частиною третьою статті 34, – є доволі широкими, то важливо, щоб Конституційний Суд України тлумачив різні обмеження прав людини у світлі загальноправового принципу пропорційності» [3, 4].

Конституційний Суд України у ряді рішень (від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004; від 24 березня 2005 р. № 2-рп/2005; від 20 червня 2007 р. № 5-рп/2007) сформулював правові позиції стосовно принципу пропорційності (розмірності). У контексті зазначених рішень йшлося передусім про необхідність додержання цього принципу при запровадженні певних обумовлених відповідною законодавчою метою обмежень прав громадян. У всіх цих рішеннях Суд оцінював необхідність обмеження прав людини, виходячи із загальноновизнаних суспільних засад справедливості [24; 25; 26].

Кодекс адміністративного судочинства України передбачає умови застосування пропорційності при розгляді справ про оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень, звертаючи увагу на необхідність оцінки рішень чи дій суб'єкта владних повноважень з точки зору дотримання балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких вони спрямовані (п. 8 ч. 3 ст. 2 КАС України).

Досить влучно зміст принципу пропорційності виклав український теоретик С. П. Погребняк, який вбачає його у забезпеченні в правовому регулюванні розумного балансу приватних і публічних інтересів, відповідно до якого цілі обмежень прав повинні бути істотними, а засоби їх досягнення – обґрунтованими і мінімально обтяжливими для осіб, чії права обмежуються. З огляду на це доктринальні характеристики принципу пропорційності з точки зору системи його вимог у площині правозастосування зводяться до такого: мета встановлення певних обмежень має бути легітимною й істинною; обмеження, що переслідують істинну мету, мають бути об'єктивно виправданими і обґрунтованими; при застосуван-

ні обмежень має забезпечуватися розумний баланс приватних і публічних інтересів [21, 197–203].

Після визнання концепції належної правової процедури невіддільною складовою частиною конституційного права європейських країн демократія збагатилася новим змістом, набула всіх ознак конституційної демократії, яка ще має назву судово, або процесуальна, демократія. Зрозуміло, що концепція повною мірою впливає на набуття діями органів правової держави прозорих, чітких, розумних, пропорційних та обґрунтованих ознак, що дає змогу вести мову не тільки про рецепцію природного права, а й про призначення основних прав людини як засобу обмеження при здійсненні державної влади. Звичайно, діяльність суддів за таких умов не може бути зведена до механічного нормозастосування, оскільки потребує творчого, динамічного та цільового тлумачення у процесі правозастосування з метою встановлення суддівського контролю за змістом законів та визначення суддівських стандартів щодо пропорційності обмежень на основні права людини. Варто відзначити, що концепція належної правової процедури не закріплена нормативно у європейських конституціях, як, скажімо, у США та Канаді, а сформульована суддями, що є одним з методів конституційного тлумачення. Концепція належної правової процедури відсутня у тексті Конституції України, однак значна кількість її складників є важливими принципами права і набуває свого реального втілення в сфері судової влади.

Висновок. Сучасне розуміння принципів судової влади ґрунтується на загальноновизнаних міжнародних стандартах справедливого судового розгляду. Ці стандарти були утверджені міжнародним співтовариством у другій половині ХХ ст., а їх походження пов'язане із концепцією «природної справедливості», розвиненою англійськими суддями починаючи із ХІІ ст., і американською «належною судовою процедурою», передбаченою Конституцією США 1787 р. (V і XIV поправки) та доповненою судовою практикою. Зміст «природної справедливості» зводиться до права на звернення до суду за захистом суб'єктивних прав і судового санкціонування затримання обвинувачених у вчиненні злочину. Належна судова процедура є більш широким поняттям і включає як процесуальні гарантії захисту особистих прав, так і правові механізми обмеження свавілля держави в особі її органів і посадових осіб (насамперед шляхом оскарження їхніх дій до суду). Матеріальний аспект цієї концепції базується на принципі пропорційності, згідно з яким будь-яке обмеження особистих прав має бути справедливим, обґрунтованим і відповідати інтересам суспільства.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Constitutional Topic: Due Process [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.usconstitution.net/consttop_duep.html
2. Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts/Hrsg. von den Mitgliedern des Bundesverfassungsgerichts. – Tübingen : Mohr (Siebeck), 2002. – 235 с.
3. Opinion on the Constitution of Ukraine, adopted by the Commission at its 30-th Plenary Meeting in Venice, on 7–8 March 1997. – Venice Commission Bulletin. – CDL-Inf (97) 2. – P. 4.
4. The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany. – Durham & London: Duke University Press, 1997. – P. 237.
5. Английская революция XVII века : учеб. для студ. высш. учебн. заведений, обуч. по спец. и напр. «История» / С. В. Кондратьев. – М. : Академия, 2010. – 190 с.
6. Бернхем В. Вступ до права та правової системи США / В. Барнхем. – К. : Україна, 1999. – 554 с.
7. Боботов С. Я. Введение в правовую систему США / С. Я. Боботов, И. Ю. Жигачев. – М. : Норма, 1997. – С. 246.
8. Винтерверп против Нидерландов : Постановление Европейского суда по правам человека от 24 октября 1979 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://european-court.eu/uploads/ECHR_Winterwerp_v_the_Netherlands_24_10_1979.pdf
9. Головатий С. Верховенство права : монографія : у 3 кн. / С. Головатий. – К. : Фенікс, 2006. – 1747 с. – Книга 1: Верховенство права: від ідеї до доктрини. – С. 61-624.
10. Гольдман Р., Леонтовска Э., Франковски С. Верховный суд США о гражданских правах и свободах / Р. Гольдман, Э. Леонтовска, С. Франковски. – Польша : БЕГА, 1997. – 254 с.
11. Де Сальвиа М. Прецеденты Европейского суда по правам человека. Руководящие принципы суд. практики, относящейся к Европ. конвенции о защите прав человека и основных свобод: Судебная практика с 1960 по 2002 гг. / М. Де Сальвиа. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 1072 с.
12. Загальна декларація прав людини 1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015
13. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13 – С. 270-302.
14. Конституции зарубежных государств. Великобритания, Франция, Германия, Италия, Соединенные Штаты Америки / [сост. В. В. Маклаков]. – Изд. 6-е. доп. и перераб. – М. : Волтерс Клувер, 2009. – 598 с.
15. Конституція незалежної України. Документи, коментарі, статті. – К. : Право, 1995. – Кн. 1. – С. 279.
16. Конституція України : науково-практичний коментар / В. Б. Авер'янов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін та ін. – Х. : Право ; К. : Ін Юре, 2003. – 808 с.
17. Локк Д. О государственном правлении // Избранные философские произведения : в 2 т. / Д. Локк. – М., 1960. – Т. 2. – С. 72–74.
18. Михайлов А. М. Судебная власть в правовой системе Англии / А. М. Михайлов. – М. : Юрлитинформ, 2009. – 344 с. – С. 123.
19. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р.: Ратифікований Указом Президії Верхов. Ради УРСР № 2148-VIII від 19 жовтня 1973 р. // Междунар. документи по правам человека. – Х. : РИФ «Арсин, ЛТД», 2000. – С. 64–85.
20. Основы конституционного строя Федеративной Республики Германии / Александр Штелер-Май ; [пер. с нем. Ю. В. Кобяко]. – М. : Ин-т проблем хим. физики РАН, 2001. – 97 с. – С. 24.
21. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія / С. П. Погребняк. – Х. : Право, 2008. – 240 с.
22. Рабцевич О. И. Право на справедливое судебное разбирательство: международное и внутригосударственное правовое регулирование / О. И. Рабцевич. – М. : Лекс-Книга, 2005. – 318 с.
23. Рис против Объединенного Королевства: постановление Европейского суда по правам человека от 17 октября 1986 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://european-court.eu/uploads/ECHR_Pretty_v_the_United_Kingdom_29_04_2002.pdf
24. Рішення Конституційного Суду України у справі про податкову заставу від 24 березня 2005 р. № 2-рп/2005 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 13. – Ст. 674.
25. Рішення Конституційного Суду України у справі про призначення судом більш м'якого покарання від 2 листопада 2004 р., № 15-рп // Офіційний вісник України. – 2004. – № 45. – Ст. 2975.
26. Рішення Конституційного Суду України у справі щодо кредиторів підприємств комунальної форми власності від 20 червня 2007 р. № 5-рп/2007 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 48. – Ст. 1991.
27. Сакара Н. Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах : монографія / Н. Ю. Сакара. – Х. : Право, 2010. – 256 с.
28. Соринг против Объединенного Королевства : Постановление Европейского суда по правам человека от 7 июля 1989 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://european-court.eu/2010/07/08/1359>
29. Фридман Л. Введение в американское право : [пер. с англ.] / Лоуренс Фридман. – М. : Прогресс-Универс, 1992. – 284 с.
30. Хрестоматия по всеобщей истории государства и права / В. Н. Садиков, З. М. Черниловский. – М. : Гардарика, 1998. – 412 с.
31. Шевчук С. Конституційні аспекти висвітлення ЗМІ діяльності судової влади / С. Шевчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.judges.org.ua/seminar14-4.htm>
32. Шевчук С. Порівняльне прецедентне право з прав людини / С. Шевчук. – К. : Реферат, 2002. – 344 с. – С. 183.

Городовенко В. В. Надлежащая правовая процедура как общепризнанный стандарт функционирования судебной власти

Автор исследует становление принципов судебной власти, анализирует исторические и правовые предпосылки их возникновения. Рассматривается сущность и содержание англосаксонской концепции надлежащей правовой процедуры и европейского стандарта справедливого судебного разбирательства.

Ключевые слова: принципы судебной власти, надлежащая правовая процедура, стандарты справедливого судебного разбирательства, принцип пропорциональности

Gorodovenko Victor. Due process as the basic standard of judiciary

The author investigates background of principles of judiciary and analyzes historical and legal pre-conditions of their origin. Maintenance and key elements of Anglo-Saxon conception of the due process and the European standard of fair justice are examined.

Key words: principles of judiciary, due process, standards of fair justice, principle of proportionality